

ERDIAROKO EUSKAL- IZENEN IDAZKERA (II atala) BALPUESTA'KO GOTZAIAREN LARRUKIAK (IX mendea)

SARRERA

"Euskerazaintza" deritzan gure aldizkari au sortu zanetik, aiez-alez, Kukulla'ko Donemillian'en Lekaidetxean gordetzen ziran IX mendeko larrukiak aztertzen aritu gera; eta, azkenik, balta bukatu ere! Burutu aal izan bait dugu gure eginkizun ori.

Bada, ordea, Euskalerrian, IX mendeko dokumentuen beste iturri yori bat: Balpuesta'ko gotzaitegian idatzi ziran larrukien sorta.

Errioxa'n zegoan, eta dago, Kukulla'ko lekaidetxea; Araba'n berriz Balpuesta gotzai-uria. Naiz, gaurr-egun erritxo au, politika zikiñaren trakeskeri baten erruz, Burgos'ko Probintziak Araba'ko Baldegobi edo Gobiaren'en sartzen duan adar luze medarraren muttur-mutturrean egon.

Errioxa Euskalduna zan IX mendean; Politikaren aldetik, erdia, Naparroa'rena (Naparroa bait zan, berez, orduan Muskari (Tudela) (1) eta Kalagurri'ren inguruan Beni-Kassin'darrek eraturik zeukaten Laterritxo musulmana) beste erdia, Araba'rena zan. Naxerilla ibaiean egiten zuten muga Araba'k eta Naparroa'k Errioxa'ko lurretan; eta, Araba, andik egoalderuntz gora joz, Oka Mendietaraiño iristen zan. Eta baita kilometro batzuk mendi aien beste aldera ere, bertako topomiak erakusten diguanez. An daude ainzuzen Zalduendo, Orbaneja, Ubierna, Urbel, ibai onen ertzeko Bibar erria Zid'en jaiterria, Kotar, Arlanzón, Urbion...

(1) Orain Tutera esaten dio Euskaltzaindiak. Erri-izenen berriztaketan egin dituan ainbeste txapelkeri iñozoetako bat. Tutera, izen arabitarra da. Bazuan arabitarrek ara agertu baiño askoz leenago uri bikain orrek erromateko izen euskaldun ederrik! Muskari, ainzuzen, edo, agian, Muskari; erromatarrek, idazterakoan, oso-oso maiz naasten bait zituzten "R" eta "RR". "Gracurris"-"Gracuris"; "Iliberris"-"Iliberis"; "Calagurris"-"Calaguris"; "Garrai"-"Garai"... Naasketa ori, erromatarrek euskaldunen ezpaifñetatik, ez "R" ez "RR", eztaarritiko "GR" frantziarraren antzeko zerbait entzun zutelako ote?

Ainzuzen, mendi aietan zegoan eta OKA zeritzan uria. Eta izan ornen zuan Uri orrek Balpuesta'rekin zer-ikusirik. Arabitar musulmanek España artu zutenean ezabaturik gelditu zan Oka'ko gotzaigoaren jarraipena izan zedin sortu ornen zan b Balpuesta'koa. Bai ote?

Emañiegun begi orduango gertakizunei:

BiSIGOTAK, EUSKALDUNAK, MUSULMANAK: NERE ABURU BAT:-
711'garren urtean sartu zan España'ra Tarik, ogei millaren bat gudari musulmanekin. Naikoak izan zituan Bisigotiarrek garaitzeko.

Bisigoten erreñua (ez al zan b benetan indartsua? Bai, VI mendean España'n beren erreñu ori gotortu zutenez gero. Frankiarrek, adibidez, naiz beraiek ere gotortasunik peitzen ez, Frantzi'ren egoan Mediterranertzaren erdia artzen zuan Septimani'tik Bisigotak botatzeko ez ziran beñere gauza izan. Ezta, Musulmanak España'ra sartu baiño urte batzuk leenago, Banba Bisigoten erre zala, errege onen aurka Septimani iraultzan jeiki zanean ere.

Nola bá urte batzuk geroago ain errez menderatu ote zituzten arabitarrek? Iritzi asko agertu oi dira gertari ulerkaitz ori ulerterrez biurtu naiez. Nik ere badut nerea. Iritzi utsa, bai noski, baiñan ez besteak baiño balioz anitz kaxkarragoa:

Bisigoten erregea, Errodrigo, (nola ez?, euskaldunen aurka zebillen Naparroa'ko lurretan borrokan, aiei Iruña'ko uria arrapatu naiean. Ez zuan bere guraririk lortu aal izan. Musulmanak itxasotik Andaluzi'ra sartu zitzaizkiolako mezua iritxi bait zitzaion.

Ez zan ura, musulmanek ori egiten zutela aurreneko aldia. Marok'era iritxi zira-nez gero, Tanger'ko kaltetik irtenda, maiz jausten bait ziran Andaluzi'ko itxas-erzteetara. 710'e'an ainzuzen azkeneko aldiz Tarif buruzagiarekin, aren omenez Tarifa esanen zitzaion urira. Eraso oiek danak errez izan ziran garaituak.

Erasotxo aietako bat besterik ez zala izanen 711'ko au ere, iruditu zitzaion noski Errodrigo'gori. Baiñan oraingo au beste aiek baiño arrisku geiagokoa zala oarturik, euskaldunen aurka gudan jarraitzeko gero ere betarik aski izanen zuala-ta, mauro aiek Andaluzi'tik len-bait-len bota bearrak zituala pentsatu zuan, aien atzetik mauro geiago etorri ez zitezen.

Eta euskaldunen aurka berekin eraman zuan gudarozte sendo artan gudaririk trebe, yayo, bizkorrenak aukeratuz talde arin bat bilduta, laisterka joan zan aiekin, Tarik'en musulmanak itxasora errez jaurtjko zitalakoan.

Baiñan oker atera zitzaizkion bere uste guztiak. Garaitua izan zan bá, eta, seguruaski, borrokan bertan illa. Ez zuan jasotzerik izan, bere aurreko errege bisigotiarrek, Leobigildo'z gero, jaso izan zuten goiaipua, —Bisigotiarrentzat goiaipurik aundiena dirudianeaz—: edestilariek, beren erregeen oroipena goresteko bein da berriro erabillj zuten goiaipua: "Domuit Vascones": "Menderatu zituan Euskaldunak".

Baiñan Bisigoten indarra ez zan (Guadalete? ibaiaren uretan odolustu. Ara al zuan azkarren iristearren, zaldundi-talde bat besterik ez zan izan b, Errodrigo'k berekin iraduz eraman zuan indarra. Bisigot-Erreñuko gudaroztea Euskalerrian geratu zan, Errodrigo, Tarik itxasora jaurtiz gero, osteria euskaldunen aurka borrokan jarraitzeko noiz itzuliko zai.

Baiñan Euskalerrira musulmanen garaitzaren eta Errodrigo'ren ondamenaren berri iritxi zanean, bururik gabe gelditu zan gudarozte bisigotiarra. Txunditurik, Iruña artzeari azken-agurra egiñik, Euskalerritik lur ziurragora baztertzen asi zan azkar-azkar, Toledo'ra joan da an errege berri bat aukeratzeko asmoz.

Euskalerriko gudariek ikusi zuten alde-egite ori; jakin zuten, an urruti, Andaluz'n, mauroek Errodrigo garaitu ta erail zutela; eta, apentza-goseak eraginda, igesi zijoakien gudarozte bisigotiarren gaiñera erori ziran, errañetan kiskalgarri zeramaten iru mende luzeko gorrotoa iges zijoazkien gudari aurrez-garaitu aien odoletan ito nairik.

Izugarria noski aien artean egin zuten sarraskia. Mauroak ez baiña euskaldunak izan ziran Bisigoten Erreiñua bein betirako ezereztu zutenak, mauroek ez baiña euskaldunek porrokatu bait zuten Bisigoten gudaroztea. Euskaldunei zor diete musulmanek Españi ain errez berenganatu izatea. Ain errez! Ez bait zuten aurrean, kixazko borrokarik egin bear izateko, kixazko gudarozterik aurkitu.

Españi, Españi osoa, Euskaldunek doan egindako emaitza bat izan zuten musulmanek.

"El hundimiento aparatoso de la España visigoda frente a unos miles de rabes y bereberes constituye uno de los mas grandes enigmas de la historia española" diosku opusdeitarrek zuzentzen duten G.E.R iztegian M. Gonzlez Jiménez edestilariak". Eta, berealaxe, musulmanen gurenda "una fácil y rápida victoria" izan zala.

"Fácil Y rápida", (zergaitik? Aurka egin bear zien gudaroztea, ordurako euskaldunek desegiña zutelako.

Guzti au uste utsa besterik ez dala? Egia. Uste utsa besterik ez da. Baiñan, orrela dira, gai oni-buruz, beste guztien iritziak ere. Ezagutzen ditut III Alfontso Asturietako errege bisigotaren "Kronika"rekin, berreun urte geroago, IX mendearen azkenean agertzen asi ziran aburuak; sinistu ere ezin daitekean porrota lotsagarri ura zuritzeko bisigotek asmatutako aitzaki-maitzaki-sorta txoliña, eta, aiek asmatuz gero, españiar guztiek ontzat arturik daukatena:

—Juduen judaskeria. Españi'n, Kristaudiko beste bazterretan bezala, juduei jaurti izan zaie ondamen guztien errua.

—Jaungoikoaren zigorra, —¿nola ez?—. Aundiak ornen ziran bá aspaldiz gero **Bisigoten eta bereiziki Bitiza ta Errodrigo azken bi erregeen pekatuak**, III Alfontso'ren "Kronika"k dioskunez. (2)

—Bitizatarren asarrea ta apentza, Bitiza il ondorean buruntza aietako batek ez baiña Errodrigo'k artu zualako.

—Naiz azkenean Bisigoten serbitzura biurtu, berez Bizantziotarra zala uste dan Julian kontearen apentza, "Tudensis" esan oi zaion gotzai idazlearen ustez: (3)

—Lukas Tudensis izan zitzaigun kondaira guztiaren berri dotore eman ziguna. Eleberri bat geiago dirudi edestia baiño gai oni-buruz idatzi ziganak:

Zeuta zan Bizantziotarrei Afrika'n gelditzen zitzairen azkeneko uria, eta Julian ornen zan ango jaurlea.

Bai ornen zuan konte onek Florinda izeneko alaba gazte pertxenta bat. Bein, Tajo ibaiean bañuketan ornen zebillen billutsik neska polit ura, eta ala ikusi ornen zuan uretik irtetzen, Errodrigo erregeak. Ta, nola ez?, neskaz maitemindurik gelditu ornen zan erregea.

(¿Ez al zaigu or, argi, Dabid eta Betsabe'ri gertatutakoaren bikoiztapen bat agertzen?).

- (2) Nik, IX mendearen azkenean idatzi zan liburu au, Antonio Ubieta Arteta'ren "Crónica de Alfonso III'n erabilli dut: 1961'ean Balentzi'n egindako argitalpenean. EgIn-berri dedan aipua, 16-19 orrietan dago.
- (3) Bere izenez, Lukas. Tude edo Tuy'ko gotzaia izan zan XIII mendean. Bere lana, "Cronicon Mundi", Enrike Florez'en "España Sagrada"ren XXII tomoan, Madrid 1766.

Jakin ornen zuan Julian konteak Florindatxo bere alaba Errodrigo Erregearekin naasirik zebillela..., ta, gorrotoz sutan, Zeuta'tik Toledo'ra etorri, eta berekin eraman ornen zuan neska.

Españi'n, bitizatarrekin jarri ornen zan izketan; eta Afrika'n, Muza Marok'eko Jaurle musulmanarekin, alabari egindako iraiña Errodrigo'ri larrutik ordaiñerazi naiez. Julian kontea, noski, aita maitekorra izakita, ez bide zitzaion gogora etorri ere, egiazko erruduna, bere alaba izan zitekeanik.

(Beste kondaira batek, bitizatarrak izan zirala, esaten du, Zeuta'ra joan ziranak, eta an Julian'ekin izketan asi. Onek, aiekin bat egiñik, Muza'ri eta Tarik'eri, Espāni errez artu zezaketela sinisterazi ornen zien eta, esaten ziena egiztatzeko, baituran bere alabak eman ornen zizkien bi buruzagi musulman aiei. Dirudianez, alaba bat baiño geiago bai bait zuan Julian konte bizantziotarrak).

Espāni'ra itzulita Galietako Frankiarrekin ere asi ornen zan mintzaketan, aiek ere Espāni'ri ekin zezaioten.

¿Zeren billa ote zebillen jardunkera orren bitartez? ¿Errodrigo bere gudarozte osoarekin, —Frankiarren erasoari erantzuteko— Auñamendietara eraman nai ote zuan, egoan mauroek bidea yare aurki zezaten? ala Frankiarrek iparretik, eta egotik mauritarrek, erasotzen ziotela, soilki Errodrigo'ren ondarena nai ote zuan?

Ez digu, ortaz, Tude'ko Lukas'ek deus esaten. Esaten digu, ordea, ordurako asia zala Toledo'n bertan erregea txorabiatzen. Espāni-barruan bere nagusitza batere arriskurik gabe ziur zegoala-ta, gudarozte guzia Galietara eta Afrika'ra bidali bearko zuala, maxiatzen ornen zion belarrira.

Frankiarrek in eta Musulmanei batera gudan asten ba'zan, Errodrigo'ren ondarena ziurra izanen zalaren ustean? Tude'koak ez digu, berriro ere, ezer esango, bai ordea erregeak sinistu ziola eta, "ondorioz, erreñuan aurki zitezkean izkillu eta zaldi bizkor oro, jabeei indarrez kenduta, Afrika'runtz edo Galietaruntz bidaltzeko agindua eman zuala": "Tale unc ad hoc Rodericus Rex dedit edictum ut ubicumque arma invenirentur vel equi fortissimi, violenter dominis auferrentur et in Africam vel in Galias mitterentur".

Bereala jakiñerazi ornen zion Muza'ri, azkar ibiltzen ba'zan, ez zuala Espāni'n garrantzizko gudarozterik aurrean izango; eta ala ausartu ornen zan Muza jaurle musulmana Espāni'ko lurretara, Tarik buruzagiaren esanera gudarozte aski txiki bat bidaltzera.

Ez al da politta?

Baiñan, onozkero oartu zera noski, guzti orrek kondaira utsaren itxura geiago duala edestiarrena baiño.

Aregeiago, (¿z al dituzu kondaira ortan eleberri baten aztarna guztiak ikusten.

Egiazkoa izan daiteke, eta ala izanen da seguruaski, Errodrigo'ren aurkako bitizatarren etsaigoa, baiñan bitizatar oiek ez zuten sekulan indar aundiegirik izan, ez ziran beñere erreñua arriskuan ipintzeko gauza izan, ezta kaleetan zalaparta edo matxinada txiki bat sortuerazteko. Aregutxiago Erreiñuko gudarozte sendoa iraultzara eramateko edo bi zatitan puskatzeko.

Baiñan naitanaiezkoa zuten Asturietako Bisigotek Errodrigo'ren izena zuritu bearra, eta parragarria ere gertatzen zan, errege aren porrot orokorra ulerterreza biurtzeko, porrot arentzat errudun bat aurkitzea; eta naitanaiezkoa gertatzen zitzaien, baitare, ondamen osoaren errua bitizatarrei bota bear izatea. Zergaitik? Pelayo Asturietako lenen errege Bisigota, Errodrigo'ren illoba zalako!

Ez dute bá Espāni'ko edestilarien aburuek oiñarri ziurragorik: Edestiaren alde-tik indar sendoegirik ez duten kondairaxoak. Alako zilipurdi lotsagarri baten zio utsa izateko baliorik aski ez duan bi erregesendien arteko, ots errodrigotarren eta

bitizatarren arteko aierkundera, eta ipuiak, eleberri kaxkar bat eratzeko ere apika gai egoki izan daitezkean ipuiak.

Beste era batekoa da, eta baita, agian, beste oiena bezain sendo —edo sendoa— ni aurkeztera ausartu nazaizuten aburuaren oiñarria: Euskaldunen psicologia.

Bai al dakizu nolakoa izan daitekean errabiatutako euskaldunen gorrotoa? Usmatzen al duzu nolakoa izango zan, iru mendeko txarkerien ondorean, euskaldun aien gorrotoa, txarkeri, zikinkerri ta ondamen eta ainbeste odolkeri ta erjotzen errudun zan gudaroztea, milla bider madarikatu zuten gudaroztea, txunditurik lur-jota ikusi zuten unean?

Bai? bá... ori gogoan artuz, erabaki ezazu zuk zerorrek, nere aburu onek españiarrenak aiñako sinesgarritasunik ba'duan edo ez.

Zergaitik ez zaien b, Espāni ankaz gora iraulia izate aren errua euskaldunei jaurti izan?

Zer diozu, adiskide? Entzun españiarren aburu guztjen lenen oiñarri bakarra izan dan, Iñi Alfontso Asturietako errege Bisigotaren "Kronika"k, ondamen artaz mintzatzerakoan dioskuna:

"Omne agmen Gothorum in fugam sunt uersi et gladio deleti" (23 or.): "Gotiarren gudarozte osoa joan zan igesi, eta ezpataz ezereztua izan zan".

Orrelako lotsagarrikeri baten errua, nork eta Espāni'ko jakintsuek... (euskaldunei bota? Ezta pentsatu ere! Espāni'ren ondamen ura egi ukaeziña dala aitortu bear ba'da, bitez Espāni'ren garailleak Afrika'ko musulmanak, bitez inpernuko deabru berberak, baiñan... euskaldunak? iEuskaldunak ez!!! (4)

Balpuesta'ko Goitzaigoa, musulmanek Oka uria artu zutenean, ango gotzai-goaren ordeaz sortu zala diote.

Baleike, baiñan ez zait oso gauza ziurra iduritzen.

Okamendiak Euskalerrriaren egoaldeko muga ziran. Burgos'ko uritik 20'ren bat kilometrora daude. Ainzuzen mendi oietan dago berilbillez ibilli oi diranek ederki ezagutzen duten "Bruxula'ko Mendatea": "El Puerto de la Brújula". Ainzuzen mendi oien erdi-erdian bait dago, "Sortaldeko Okamendiak" eta "Sarkaldeko Okamendiak" bereiziz.

Okamendi oiek dira, euriak jaurtitzen dituan urak bitan ebakitzen dituztenak: Ibero aldera iparreruntz; Duero aldera, berriz, egoruntz. Oraindik ere lurralde ura euskal-toponimi argiz beterik ikus dezakezu. Baita Okamendietatik aruntz ere kilometrotxo batzuen luzaroan.

"Bruxula" ori bera, ez ote da "Buruxola", edo orrelako zerbañt? "Brújula" esan oi zaio, baiñan orratz imankoi orrek an zertaz agerturik ez du

¿Antziñate artan ainbesteko garrantzia ote zuan Oka izeneko uritxo arek? Egia da Burgos ez zala oraindik sortu. Baiñan iru-leguaz iparrera, an zegoan Bureba'ren erdian askoz aundiagoa eta askoz toki erosoagoan eraikia Bribieska zaarra, erromatarren Birovesca, Tarrako (Tarragona)'tik Ibero ibaia gora zetorren lenen maillako bidezabala Bordele'tik Astorica (Astorga)'ra zijoan lenen-lenen maillakoarekin alkartzen zan leku ber-berean.

Bribieska, Burunda'ren uriburua, aran osoaren erdian eta ain bidegurutze egokian egonik, zer-zala-ta izan ote zan Euskalerrriaren ertzean eta mendi-tartean

(4) Geiagotan ere agertuko zaigu itz au: Gothi. "Gotiarrak" esan bait zioten beti Bisigotek beren buruari.

izkutaturik zegoan Oka basa-erritxoa gotzaidun-uri biurtua? Bisigotek sortutako gotzaidia zalako ote?, eta bisigotek erritxo ura, ainzuzen mendi-tartean zegoalako, eraso orotik babest'errezagoa etsitzen zutelako?

Noren erasoetatik? Euskaldunen erasoetatik, an ez bait zuten bisigotek beste areriorik.

Zana zala, Bureba edatsu, zabal eta lautsuaren erdian, baiñan Bureba osoa bezala euskaldun etsaien mendi ta basoz inguratutik aurkitzen zan Bribieska dotorea ez baiña OKA erri kokkor basatia izan zan gotzai-uri biurtua.

Bere izena, AUKA ikusiko duzu dokumentu zarretan, baiñan badakizu noski "AU" oiek "O" irakurtzen zirala, gaurr-egungo frantzeraz bezala.

OKA ZAARREKO GOTZAIK:- So dagiogun gotzaidi zaar ari, soalditxo ortatik zerbait jakingarri atera dazakegu-ta.

VI mendearen azken-urteetaz gero, zortzi dira Oka'ko gotzai aulkiak eseritako gotzai ezagunak. Aurrenekoa, Asterius, 589'garren urtean igo zan Aulki artara. Azkenekoa, berriz, Paulus, 802'garrenean. Oso gutxi dira 8 gotzai oiek, 213 urte luzatu zan eperako.

Ikus ditzagun, -ikusketara orrek gauza asko erakutsiko dizkigu-ta-, ikus ditzagun banan-banan eta urtez-urte gure 8 gotzai oiek, ortarako: Gams beneditarren "Series Episcoporum" deritzan liburu mardula erabilliz: (5)

ASTERIUS, esan-berri dugun lez 589'an gotzai agertzen zaiguna. Ez ote zan aurretik Oka'n beste gotzairik izan? Bi aipatzen ditu Gams'ek; TEODORO eta ESTEBAN, baiñan "ezegiazkotzat baztertuz": "Excluduntur Theodorus eta Stephanus".

Baiñan bi oiek ez zirala Oka'ko gotzai izan, ontzat artuta ere zillegi bezaigu galdea: Asterio'ren aurretik ez ote zan an gotzairik izan?

Egoki ta ederki gertatuko litzaiguke ori ezagutzea, Oka'ko gotzaigoa Bisigotek sortua izan ote zan edo ez jakiteko.

589'an bildu zan Toledo'ko III kontzilioa; danetan ospetsuena, Rekaredo erregeari jarraituz, Bisigotek arianikeriari bizkar-emanik katoliko biurtu ziralako. An izan zan Asterio eta an ezarri zuan bere izenpena: "Asterius Aucensis Ecclesiae Episcopus subscripsi": "Eliz Okatarreko Gotzai onek, izenpetu dut".

Izan ziran an Euskalerra zarreko beste gotzai batzuk ere:

Urgel'ko Sinplizio, Ueska'ko Gabino, Kalagurri'ko Muño, eta Iruña'ko Liliolo ("Liliolus Pampilonensis Ecclesiae Episcopus subscripsi")..., ziurki esan bait daiteke artalde euskaldunen artzaiak zirala. (6)

(5) "Pius Bonifatius Gams O.S.B. "Series Episcoporum". Leipzig. 1931.

(6) Leku oietako genduan VI mendean euskalduna zala entzutean arritu ez zaitez, naikoa izanen duzu eundaka urteak geroago XIV mendean erdi-erdian Ueska uriko azokan euskeraz itzegiten zala gogoratzea. Uri ortako udalak emandako erabaki bai eskerrak, ori eskier badakigu. Ona 1349'ko erabaki aren doiñua, orduantxe jaiotzen, eta sendotzen, ari zan Aragoi'ko erromantzez: "Item nyul (ez iñor) corredor sía usado que faga mercadería ninguna, que compre ni venda entre ningunas personas faulando en algarabía (arabieraz), nin en abraych (eberkeraz) nin en banscuens". Ori izango da noski Agintaritza batek euskeraren zabalkundearen aurka emandako agindurik zarrena: lenengo agindua. Oartu zaitez, ordea, lege ori "corredor" edo "artekarientzat" izan zala aldarrikatuta: Salerosketak, beren liburuetan, euskeraz jasotzea ote zan debekatzen zitzaiena? Ori egia ba'litz, a! nolako altxorra galdu zitzaigun liburu aiek galtzearekin batera!

Ori oraindik beren artaldeetan ere agian oraindik mendi ta basoetan beintzat ardi euskaldunak izan zezaketen beste Artzai batzuk zenbatzeke: Zalduba (Zaragoza)ko Sinplizio, adibidez, eta Lerida'ko Polibio, Ausona (Vich)'eko Akilino, Karkasona'ko Serjio, Gerona'ko Alizio, Anpurietako Fruktuoso, Elna'ko Benenato... (7)

"El año 610 se reúne un nuevo concilio en Toledo, —diosku José Goñi Gaztambide edestilari yayoak (8) —con la participación de veinteseis obispos de las provincias eclesiásticas de España. Entre ellos está el de Pamplona que firma "ego Johannes", pampilonensi ecclesiae (episcopus) subscripsi" ("Yo Juan obispo de la Iglesia de Pamplona firmé). El concilio se reunió antes de la expedición contra los vascones y sus decisiones no contenían nada de chocante".

Baiñan urte ortan ez zan Toledo'n Kontzilorik izan. Ez Toledo'n ez beste iñon. 614'ean bai izan zan bat Egara'n, ots, Tarrasa'n, eta baita, bertan Johannes izeneko gotzai bat ere, baiñan ez du Johannes orrek "Pampilonensis ecclesiae episcopus danik esaten. Tarragona'ko eliz-probintziaren kontzilioa izan zan artako gotzaiek ez bait duten beren egoitzen izenik ematen.

Kontzilio ori gaiñera, Ueska'koan artutako erabakiak idatziz bearrak zirala agintzeko bakarrik bildu zalarik, besterik gabe Iruña'ko gotzaia araiño joan zitzai-gula ez zait uste izatekoa danj̄k iruditzen. Ueska'koa, berriz, 598'an egin zan, gure Johannes ori 610' Iruña'ko Aulkira igo baiño bi urte leenago, eta kontzilio orrek gaiñera ez —aski oituraz kanpoko gauza— bertan bildu ziran gotzaien izenik ematen.

Urtez eta gotzaiez atzipeturik dabil noski Goñi Gaztambide, kontzilio ori 610'ean ez baiño askoz geroago, 681'ean, bildu bait zan, eta an egon zan gotzaia, "Ego Johannes Pampilonensis ecclesiae eps" ez bait da 610'ean Iruña'ko Aulkian eseri zan ura, Aulki artara 680'aren iguruan igo zan beste Jon bat baizik (9).

(7) Bearbada arriturik ikusiko zenuan, azkeneko urietatik bat baiño geiago Mediterran Itxasoaren ertzean dauden uriak dirala. Egizu kontu, ordea, dirudianez, Erroma'ko Inperiotzaren amaieran, euskera Auñamendiak-zear Itxaso orren uretaraiño iristen zala. Ainzuzen, zerrenda ortako azkeneko uria, Elna, frantzeraz Elne, Itxaso orren ertzean dago, gaurr-egungo espaiñar-frantziar arteko mugatik oso-oso bertan. Bai al dakizu nola deitu zioten erromatarrek? ELIBERRIZ. Euskalerrian bazan beste Eliberris edo Iliberris bat ere: Akitania euskaldunaren erdi-erdian, gaur Frantzi'ko erderaz Auch esaten zaion uria. Agian, orrek ez duala ezer esan nai, erantzungo didazu, Betika'n ots, Andaluzi'n ere bazalako, oraingo Granada dagoan tokian ainzuzen, Eliberriz zertan beste uri bat, gero arabitarrek Eliberri laburtuz eta aldatuz Elbira biurtu zutena, eta, IV mendearen asieran Sarkaldeko lenen kontzilioa bertan egin zalako, arras uri ospetsua billakatu zitzaiguna. Izenen berdintasun ori zergaitik? Ez dakit; baiñan izenak non dauden jakiteak amaten digula giltza -esango nuke nik-, izen bakoitza zer izkuntzakoa dan jakiteko. Adibidez, Japoin'en, Ameriketako indi-lurralde askotan, Asi Txikian, eta Espaiñ'n, Frantzi'n, eta nun-nai, asko bait dira euskerazkoak dezaketena. Orrek ordea ez du esan nai euskaldunak diranik. Era ortara, Arangutxi Japoin'en japoindarra, da, eta lbargutxi, Bizka'i'n, euskalduna. Urmia Asi Txikin asitarra da eta Urmia, euskalerrian, euskalduna. Eta Iliberris Euskalerrian, euskalduna, eta Iliberris Betika'n... izkuntzalari espaiñarrek esan bearko digute zer izan daitekean.

(8) "Historia de los Obispos de Pamplona. I. Siglos IV-XIII". Pamplona 1979.

(9) Oraingo ontan Gams da iruzurturik dabilkiguna, ez bait du Jon ori aipatu ere egiten. 610'ko Jon aren atzetik, 73 urteko utsune bat eskeintzen digu, 683 damaigun Atilano'ra arte. Baiñan gauza eskierra da Atilano'ren aurretik Iruña'n Jon bat izan zala, bere izate orren aztarna uka-eziña XIII kontzilioan ain argi laga zigulako. Era berean ukaeziña da Jon au eta lengo Jon ura, izen bera duten bi Jon ezberdiñak izan bear dutela, bestela, bizirik jarraituz ere, en urte baiño geiago izango bait zituan 683'an.

Itzuli gaitzen

Iru urte geroago, 592'an ospatu zan Zalduba'ko II kontzilioa, eta, naiz kontzilio ortako agiria izenpetzerakoan gotzaiak beren uriaren izenik eman ez, Oka'ko Asterio, Iruña'ko Liliolo, Urgel'eko Sinplizio, eta Kalagurri'ko Muño dira agiri arek dagerzkigun Asterio, Liliolo Sinplizio eta Muño. Ez dakigu Ueska'ko Gabino zan agiri artan Galano lez dakusgun gotzaia.

Toledo'ko III eta IV kontzilioen artean, izan zan un artan 597'an kontzilio txiki bat. An izandako gotzaien artean, Gure Astenio dakusgu. Ez ordea Iruña'ko Liliblo'rik Kalagurri'ko Muño'rik, eta Urgel'ko Sinplizio'rik. Ezeta Ueska'ko Galano edo Gabino'rik.

era ditzagun albiste oien otarretik lendabiziko zituak:

— 589'an Toledo'ko III kontzilio ospatu zanetik 597'an uri bereko kontzilio txiki arte, OKA Bisigoten mendean egon zala. Noizdandik? Ez askoz leenagotik, naiz Leobigildo'ren gure aurkako guduak 574'ean eta 580'ean izan, 386'ean gertatu bait zan Rekaredo Errege Bisigotaren aurkako eraso. Iru urte geroago ordea, Toledo'ko III kontzilioaren urtean, Bisigoten menpean aurkitzen ziran, ikusi dugun lez, OKA ez ez kontzilio artan beren gotzaien bidez aurkezturik ikusi ditugun beste uri euskaldun aiek.

597'an Kalagurri, Iruña, Urgel eta Ueska Bisigotenak edo ostera Euskaldunenak ziran ezin jakin dezakegula, naiz gure lau uri oietako gotzaiak Toledo'ko kontzilio txiki artan agertu ez.

Zergaitik ez? Urte bat geroago, 597'an, Ueska'n "Rekaredo gure errege jaun txit aintzakoiaeren erregetzaren amairugarren urtean", "anno tedio decimo regno Domini nostri gloriosissimi Reccaredi regi" (ikus nola en dan latiniaren deklinabidea trakesten) kontzilio bat egin zalako. Kontzilio orrek ez digu an izandako gotzaien izenik ematen baiñan argi adierazten digu Ueska'ko erregea urte artan Rekaredo Bisigota zala.

Kalagurri'ko Muño, berriz, urrengo urtean, 599'an Bartzelona'ko II kontzilioan dagerkigu: "Munius in Christi nomine ecclesiae Calaorretanae episcopus" (Ikus or ere erromatarren Calagurri edo Calagorri nola ari dan Calaoirri biurtzen).

Ez dakigu noiz il zan 589'an Oka'ko gotzai agertu zaigun Asterio, baiñan urrengo gotzaia, Amanungus, 636'koa da. Bi urte oien artean 47 daude. Geitxo, oka asti ortan gotzairik gabe egoteko, zarrak oi ziran bá orduango gotzai aiek, geienean lekaidetxeetako Abaten artetik aukeratuak oi ziralako.

47 urte oietan Oka'n gertatu zitekeanaren albisterik ez dugu. Izan ziran kontzilio bi epe ortan: Katalauni'ko Egara (Tarrasa)'n bat 614'ean, eta Sebilla'n bestea, uri artako II, 619'an. Ez batan ez bestean ez da Oka'ko gotzairik agertzen. Ez da arritzekoa bi kontzilio aiek soilki lurralde aietako arazoak zuzentzeko antolatu bait ziran.

Norbaiten nongotasuna jakiteko norbait orrek eraman dezakean izenak ez du geienetan ezer askorik esan nai baiña, etimologigintzan ere pittin bat saiatzea ez zaizu, noski, ezatsegiña izango.

Asterio gotzai arek euskalduna al zuan bere izena?

Gotzai aietako geienek laterazko izenak dituzte: Litorius (653-656),

Constantinus (693-?), Valentinus (759-771); Paulus (802-?). Beste iru izenetatik bat, Santius, ots, Santxo, euskalduna da. Laister aztertuko dugun beste bat zero oituraz kanpoko. Asterius eta Amanungus bakarrik dira zalatzaren bat sortzeko gai izan daitekeanak.

Aste-ri-o'k bezala bi atzizkiz (10) amaitzen diran izenak pilloka ditugu gaur ere, eta ugari "Ast" aurrizki lez daramatenak, baiñan ASTERIUS, erdiaroan ez ez Erroma Zarrean ere giza-izena izan zalarik, gure Asterio ark ere latiñezko izena zeramala esan bearko dugu.

AMAÑUÑGUS bi urtez (636-638) Oka'ko bigarren gotzaia izan zitzaigun.

Tarte ortan, iru urtez aurretik ospatutakoa ere zenbatuz, iru izan ziran Bisigoten erregeek Toledo'n eraturako kontzilioak -uri artako IV'a, V'a ta VI'a-.

Aurrenekoa, IV, 633'an Sisenando'k bere erregetza legeztatzeko eraturia izan zan, -Bisigoten artean maiz gertatu oi zan bezala- aurreko erregea, Suintila, errege-aulkitik indarrez kenduta eseri bait zan an bera.

Kontziljo ortara ez zan Oka'ko gotzairik urbildu. Aulki ura utsik aurkitzen zalako? Arritzekoa gertatzen zaigu, esan dugun bezala, 47 urteko utsune luze ori.

Garai artako gotzai ezezaguna gaixo zegoalako? Ez da arrazoi naikoa, orrelakoetan ordezkari bat bidaltzeko oitura bait zuten gotzai bisigotiarrek.

Oka euskaldunen eskuetan zegoalako? Ez dirudi; ez beintzat era bat, iru urte geroago an bait zan Amanungus Toledo'ko V'ean.

Baiñan baleikeana da, bai, kontzilioa bildu zan une artan euskaldunen eskuetan egotea, Oka muga lurrean zegoalako batzuen eta besteen erasoak maiz sortzen bait ziran an.

Esan dugun lez, Kontzilio ontan ez zan Oka'ko gotzairik izan. Oraindik orduan Oka euskaldunek zeukatelako seguruaski.

Izan zan ordea Toledo'n gure Amanungo uri artako V kontzilioan, eta bere izena lateragotuz eta kristau itxura goleagorekin agertuz, onela izenpetu zigun kontzilioko agiria: "Ego Amantius Aucensis ecclesiae episcopus subscripsi"; "Nik ere, eliz okatarraren gotzaia onek izenpetu dut.

Bisigoten aroan Eliz-Laterri arteko batasuna noraiño iristen zan aditzeko, ikus V kontzilio orren sarrerako zatitxo bizkor bat: Vzilio ortan gotzaie eginkizuna, batez ere, erregeak aurkeztu zien aurua-taldea aztertu ta onatzuea izan zan, gotzai beraiik dioskutenez:

"Jainkoaren errukiari eskerrak eta Chintila gure errege aintzatsuak eraginda gaude Btzar ontan bildurik, eta bere osasunaren eta zorionaren alde jainmkopariyi otoiketari ari gera. Izan ere, orixe, arren gure oriotzak eskatuz agertu zaigu gure batzarrera bere inguruko aitorrenseme eta jauregiko laguntzaillez iguratutik. Eta bere inguruko aiek ere bezegian gaza bea egiteko, ots berekin batera gotzaion otioitzak eskatzeko, agindu zien itzaldi donetsu baten bidez, eta Jainkoagandiko goiizpiz argiturik aurkeztu digu ARAUDI au, guk bere agindua betez eta gure geron erabakiz lege biurtzen dugun araudia".

(10) "RI" (piñe-ri), "DI" eta batzuetan "31" bezala atzizki ugaritasun adierazlea da. Toki adierazlea, berriz, "O" "NO"ren laburpena (Arri-o, Ar-no): Arrio, Araba'ren sarkaldeko Kuartango deritzan aran politean Basabe ibaitxoaren iturrian errixka baten izena da. Arno, Motriko'ko mendi batena.

Apaiz irakurleek ikus bezate aapaldi luze ori VI mendeko lateraz:

"...gratiarum actiones Omnipotentis Domini persolvimus propter suam magnam misericordiam, cuius nutu in hanc convenimus concordiam, et gloriosi principis nostri Chinthiliani regis initia, ob cuius salutis et felicitatis constantiam supernam imploramus clementiam, qui medio nostri coetus ingressus cum optimatibus et senioribus palatii sui supplex se omnium orationibus commendavit, suosque fideles ita facere sancta exhortatione coegit, atque HANC INSTITUTIONEM, quam ex praecepto eius et decreto nostro sancimus, DIVINA INSPIRATIONE permisit" (azpimarrakertak, nereak).

Gotzaien, Erregeaganako, losintxakeri lotsagarria? Ez. Biotz-biotzez esandako itz ederrren sorta, guzia. Bisigoten Eliza lilluraturik gelditu bait zitzaigun, Leobigildo'k zerbait gogortu zuan arianikeriaren ondorean, bere Errege Bisigotak, eta erregeen atzetik Laterria bera ta Eliz Arianitarra bere elizkideekin batera katoliko bihurturik ikustean. Orixe bera gertatu zitzaion Erroma'ko Elizaari ere, Inperatore jentil, zigortzaille zipotzen ondorean Kostatino eta onen osteko Inperatoreak kristau bihurturik ikusi zituanean.

"Distigue tempora et concodabis mora" esan oi zuten erdiaroko legiztilariek: "Bereizi itzek aroak, ulertuko'ituk oiturak".

Guri, ordea, euskaldunoi, arras garrantzi aundikoa zaigu Bisigot-Elizaren eta Bisigot-Laterriaren arteko batasun ori jakitea —eta euskaldunei-buruzko bisigoten albisteak irakurtzean batasun aren oroitza gogoan beti erne pizturik eukitzea— albiste oien egiztasuna egoki neurtu aal izateko. Eliz-gizonak izan bait ziran bisigoten erdestilari guztiak!!!

Eta elizgizon edestilari Bisigotiar aiek esandakoan oiñarritzen bait arrezkero edestilari guztiek orduango euskaldunei-buruz esan dutena!!!

Euskalerrri Zar edatsu aren albo-albo'ko gotzaiak bai, izan ziran V kontzilio artan. Ez asko. Zalduba'ko Braulio, Donebraulio, Eliz Bisigotiarreko gotzairik onpetsuenetakoa, VI mendeko gure Donemillian lakaidde euskaldun bakartasun-zalaeren bizia idatzi ziguna; eta Zalduba'ko Donebraulio orrekin batera, orduan seguruaski erdi-euskalduna izanen zan Tarazona'ko Elpidio.

Euskal-urietako gotzairik orea, Oka'koaz landa ez zan bat bakarrik izan: ez Iruña'korik, ez Ugel'korik; ezta —naiz Tarazona'tik ain bertan egon— Kalagurri'korik ere.

Uri oietan gotzairik ez zalako? Ez da sinistekoa. Gams'ek ez digu urte ortarako Iruña'ko gotzairik ematen. Baiñan 610'ean ematen digun Joannes'tik 683'ean ematen digu Atilanus'era 73 urteko zuloa dago. Zulo zabalegia Iruña, "Caput Basconiae", "Euskalderriko Burua", gotzairik gabe egoteko.

Urgel'en bai, seguruaski bazan gotzai ezaguna: Ran uarius, 633'an ango mitra jantzi zuan Jaun ori, andik iru urtera, 633'an illik zegoala, ez bait da errez sinistekoa.

Kalagurriko gotzaigoaz gauza bera esatera bearturik aurkitzen gera.

emeten Urgel'en bezala, 633'an eseri bait zan Gavinus ango gotzai-aulkian. Urrengo gotzaia, Guimius 638'koa da. Pentsatzekoa da beraz 8 bien tarteko 8 urte oietan Gabino'k jarraituko zuala Kaglaguryko gotzai.

—Zegaitik ez ziran 636'ean V kontzilio toletar artan agertu?

Ez beintzat joan nai izan ez zutelako. Ori iñolaz ere uste izaz ez daitekan gauza baita:

Lendabizi, kontgzuliorfako gastu guztiak Laterriaren kontura izaten ziralako;

Bigarren, Laterria ta Eliza ain bat eginda egonik, bata aiña maite bait zuten bestea gotzai bisigotek;

Irugarren, Laterria ta Eliza ain naaslrik zeudelako, Batzar aiek bat batera Laterri'ko Parlamentu eta Elizaren Kontzilio izaten zitalako, eta, ondorioz, Elizaren Kanonak eta Laterriaren legeak bertan ematen ziralako bertan, eta ori, go-tzaiantzat izan zezakerten arazorik garrantzitsuena zalako.

—Iruiek, alabearrak emanda, urte artan gaitxorik aurkitzen ziralako? Eztare. Orrelakoetan ordezkari bidaltzen bait zuten. Kontzilio aietan noizkz nai ikusiko dituzu gotzaien ordezkariak. Toledo'ko V argtan bi izan ziran. Ezda arritzekoa: gastuak Laterriaren konturfa izateaz gaiñera, laterriko eta Elizako legeak kontzilio aietan ematen ziralako an aaagauzak nola ibilli ziran jakitea bear-bearrezkoa baij zan edozein gotzaiarentzat.

—Uri aiek urte ortan euskaldunenak ziralako? Baleike, lrfuña, bera zuten aspal-di beren mendean.

Ta... ("Amanungus" —ablatibu-eraz AMANUNGO— dan izen orren etimologjaz zer esan, eskatzen al didazu, irakurle?

Gaurko nere mintzaketa luze au, bearbada astunegia joanen da-ta, sartu gai-zezen alaiki ta jostalari, izen orren etimologira.

Zu, irakurle, Mazedoni'ko Aleksander Nagusiak ezpataz jota "korapillo gor-diar" ura askatu zuan lez, arazoak zirti-zarta kolpe batez askatuzale ba'zera, izen orren etimologia gauza erreza dala esango didazu:

—Amanungo? Bai, Bixente, bai. Ona izen orren etimologia: "Ama"- "Ñungo": "De Donde"- "La Madre". Gauza errezagorik!

Bapo! Baiñan etimologi orrek, adiskide, zure billobatxoekin izkirimiri-jaurtika jostatzeko izan ezik... ez dizu beste ezertarako balio.

Beste bide batetik ibilli bearko dugu, beraz, baiki euskaldun-antza artzen dio-dan izen orren etimologi-billa saiatu nai ba'dugu.

Egia da "Ama"z eta "Aman"ez asten diran itzak Erroma zarreko laterak bazi-tuala, baiñan atzerritar-itxurakoak danak, eta geienez mitologiko sasijainko ta sasijainkemeenak.

Burura datorkit mitologikoa ez dan izen bat, naiz izen ori zeraman tokia Erroma'tik naiko urruti zegoan tokia izan: "Portus AMANUS", alegia: Gure Ibai Zabalean zegoan kai ura. "Aman-us" Portus? Kai "Aman-darra"? ala Ama-nus" Portus, Kai "Amatarra"? Erantzunge utzi bearko ditugun galdeak. Ez bait dakigu Amanus orren aurrizkia gizakume baten —"Aman" zeritzan gizakume baten-izena, edo "Ama" esaten zitzaion lurralde baten izena dugun.

Guztl ori, "Aanus"en enbor-itza "Ama" edo "Aman"n ba'da, agian enbor ori "Amaiean" izan bait daiteke gure gotzai aren Amanungus'ena bezala.

Dana dala "AMA" izan edo "AMAN" izan "Amanus"en enbor-itza, AMUNU-S orrek aidetasunik aski baduala dirudi gure gotzai Okatar aren izenarekin: AMANU-ngus, edo, beste era batera idatzi oi zuan lez, AMANU-nko".

Era ortan, Bizkai'ko kaia "Amanu-s" eta Oka uri zaarreko gotzai "Amanu-ngo" nolabait izenen bidez senideturik egongo lirake.

"Amadeus", "Amantius", eta orrelako izenak erdiaroan kristautasunetik sar-tuak ditu laterak. Ez dute gaiñera gure Amanungus orren itxura aundirik.

Ama-nungus edo Amanu-ngus'en atzizkia "ungus", "nungus", "norentasuna" edo "nongotasuna" adierazten dun atzizki latindarra dala dirudi.

Ortiz, "Amanungus", euskeraz "Amatarra" edo "Amarena" izan daiteke noski. "Maternus", lateraz.

Baiñan indarka aterea dala iduritzen zait etimologi ori. Gaiñera, orrela ba'litz, ez da ikusten zergaitik ez zaigun izen onekin agertzen gure gotzai ura Toledo'ko V kontzilioan (636), bearbada Amanungus bere izena "barbaruergia" iritziz, Maternus ez baiña Amantius izenpetu bait zuan: "Ego Amantius Aucensis ecclesiae episcopus subscripsi": "Izenpetu dut nik ere, eliz Okatarreko gotzai onek".

Agian orixe aizuzen, Amantzio, (izanen zala bere egiazko izena?)

Ez bá; berealaxe, Toledo'ko VI kontzilioan (638) bere izen ori AMANUNCO idatziko bait digu: "Amanuncus ecclesiae Causensis (sic) episcopus".

"Ama", ordea, aurrezki toki adierazle bezala ere, oso-oso sarritan agertzen zaigu Euskalerrian: adibidez "Ama-ra" donostiarra datorkit gora, eta Eibar'ko Ama-ña, Tolosa'ko Ama-roz, Naparroa'ko Ama-yur, Araba'ko Ama-rita... Araba'n bakarrik berrogeitik gora aldiz agertzen da "Ama" ori, ainbat bider aipatua dugun Gereñu'ren liburu ezagunean. (11)

Zer esan, azkenik, izen orri-buruz? Ez dakit. Nik euskaldun-itxura aundia aritzen diot. Danadala, izenek, batez ere eliz-gizonen izenek, ez dira oso giltza ziu-rra gertatzen izen oiek daramazkitenen jatorriari dagokion illunbea iriki ta argitu aal izateko. Antziñako gizon aiek, gaiñera, adintsuak zirala bataiatzen ziran, eta ez da arritzekoa, bataiatzerakoan edo beintzat apaiz sagaratuak izaterakoan edo lekaidetxe batera sartzerakoan beren jatorrizko izenaren gaindik Eliza-baitan ospetsua zan Doneren baten izena artu nai izatea. Berealaxe ikusiko duzu izen-aldaketa oietako baten adibide bikain bat.

Aski arrigarria gaiñeral

Esan dezagun, gotzai onen ataltxo oni amaia eman ez, Amanungo Toledo'-ko V eta VI kontzilioetan an bildu zan gotzai-taldekoa izan zala. Urte oietan, (363'an eta 638'an), Oka, berriro, Bisigoten menpean zetzalako adigarri ziu-rra.

V'en kontzilioan, eta baita IV'ean eta VI'ean ere, izan zan aipatzea merezi duan beste gotzai bat. Zergaitik aipatu bearra? Bere izena "Basconio" zalako: "Vasconius ecclesiae Lucensis episcopus". (Vives'ek 1.c.224) "B"z, Basconio, gaztelaretzen digu gotzai aren izena).

Nik, beintzat, IV kontzilio ortan ikusi dut aurreneko aldiz Basco edo Basco'tik datorren Basconio -giza-izen bezala erabillia. Gero bai, Iberiarra esaten zaion erdi-ugarten onen sarkaldean maiz agertuko zaizkigu, Portugal'en adibidez, "Vasco" izen-duten gizasemeak. Oroi Vasco de Gama Urrun-Sortalderako bide iriki zuana, Vasco Pereira margolaria, Basco Núñez de Balboa Ameriketako lur-atzilari estremaduratarra... Ez aztu Ispanietan sarkaldekoa zala gure gotzai ura ere: "Lucensis": "Lugotarra".

638'an il zan Amanungo. 653'an agertzen zaigu Oka'n gotzai berri bat: Litorio. Bi urte oien artean beste 15'eko utsunean dago.

648'an egin zan Toledo'ko VII kontzilioa. Baiñan ez zan joan kongtziklio arte-ra eusaklurietako gotzairik.

Euskalerrria bere semeen eskuetan yare aukitzen zalako adigarggi egokia, nere eta bste askoren usstez.ust

(11) Gerardo López de Guereñu Galarraga: "Toponimia Alavesa seguido de los Mortuorios o Despoblados y Pueblos Alaveses". Euskaltzaindia". Barcelona 1989.

Bai ordea Basconio zeritzan bat: "Vasconius etsi indignus Lucensis ecclesiae episcopus": Baskonio, naiz duintasunikge, eliz Lugotarreko gotzaia"

STERCORIUS (683-688):- Orra or, oso-oso oituraz kampoko izena zuan eliz gizona: "Stercorius", "Kakontzi". Bá bost urtez izan zitzaigun Kakontzi ori Oka'ko gotzaia, "Stercus", latiñez, "zimaurre" da, "kaka"; eta "sterkorius", "lлено de estircol, lлено de porqueria" Raimundo De Miguel'en iztgegia: ots, "kakaz betea", "kakontzia".

Parregarria? Kontuz! Garai artan, izen ori zuala-ta, ez uan iñortxok gotzaia are lepotik parrik egingo. "Distingue tempora...!"

An, Okamendi'n, izan zan IX mendean itzal aundiko lekaidetxe bat, Bilibio'ko Donefelize V mendean anakoreta edo bakarti euskaldunaren omenez sortua. Eta ango lekaidetxe ori VII mendean ere an zegola eragopen aundirik gabe sinistu daitekean gauza dugu. Nik dakidanez, IX mendearen erdian, Kukulla'ko Donemillan'en lekaidetxe dokumentu batean 862'an agertzen da aurreneko aldiz lekaidetxe ura: "Monasterium Sancti Felicis Aukensis".

Bai ote zan lekaidetxe ori VII mendearen azken aldera? Baietz esango nuke nik, ordurako zarra bait zan Kukulla'ko. Eta Kukulla'koa sortu zuan Donemillan'en maixu izan bait zan Bilibio'ko Felize Donea.

Oiturazkoa zan, berriz, Gotzaia lekaidetxeetako abaten artetik aukeratzea. Seguruaski Donefelize'ren Lekidetxe artako abata izago zan gure gotzaia au, eta eskierki lekaide-bizitzara sartzerakoan, apaltasunez artu zuan beretzat alako izen parragarri ura.

Eta ez uste, ori egitean txolinkeriz ibilli zanik. Seguruaski bai bait zekian izen ori bera, "stercora", Paul Doneak erabilli zuala bere epistoletako batean, filipostarrei (111,8) onako oiur bikain au ozenki jaurti zienean: "omnia arbitror ut stercora ut Christum lucrifaciam", "Kristo nai dut irabazi; zimaurre dut etsi, gaiñerako guzti"

Okamendiko gure lekaidetxo ark ere, Kristo irabaztea besterik ez zuala nai, eta ortarako eta gaiñerako guztia kaka etsi bearako zuala iñoiz aztu ez zezan, eta, bai noski, bere apaltasun-egarriari amore emanez artu-bide zigun izen bitxi ori, Donepaulen esakizun ura gogoratu.

Bisigotak bere gotzai-uraren nagusi jarraitzen zutela jakiñerazten digu Esterkorio 683'an eta 688'an Toledo'ko XIII eta XV'garren kontzilioetan, egon izateak.

XIV'ean ez zan egon eta ez zuan ordezkariarik ere bidali. Ez da arritzekoa, XIV ori, 684'ean, Toledo'ren eliz-probintzi utseko kontzilioa izan bait zan.

OKA, ETA EUSKO-BISOGT GUDATEA: Euskalerrri'ko muga-mugan zegoalako, eta euskaldunen eta bisigoten gudaketa, 572'an Leobigildo'k Toledo'n burutza jantzi zuanez gero amaigabea izan zalako, ederki eman dezaigukete borroka aien berri Oka'ko gotzaiek, beraiek oartzeko. ikus nola:

Leobigildo'k Bisigoten buruntza jantzi zuanetik 711'ean Tarik Gibraltar ("Gabal-Tarik" ots, "Tarik-Mendi")n agertu arteko epea, 15 kontzilio bildu zituan Bisigoten Elizak (eta Bisigoten Laterriak), gotzaiak eta agintariak batean biltzen zituzten Batzar ospetsu aiek, Elizaren kontzilio aiña izan bait ziran Laterriaren lege-batzar.

15 oietatik itzaljk aundienekoa III jzan zan. 589'an Rekaredo errege zala ospatu zana. Ordura arteko arianikeriari uko egiñez kontzilio ortan biurtu bait ziran katoliko Bisigotak, erregea bera aurreku zutela. Kontzilio ortara ez zan Oka'ko gotzairik joan, orduan oraindik Aiekin gotzairik ba'zan ere ez bait dakigu, dokumentuetan aurrena agertzen zaiguna 589'ko Asterius dan ezkeru.

ZAZPI dira, Oka'ko gotzaiak izenpetu zituzten Toledo'ko kontzilioak:

—589'an, III'a, ARSENIO'k.

— 597'an, kontzilio txikia, ARSENIO'k.

—(633'an, IV'ean ez zan Oka'ko gotzairik agertu).

—636'ean, V'a AMANUNGO'k.

—638'an, VI'a AMANUNGO'k.

—(646'ean, VII'era ez zan Oka'tik gotzairik joan).

— 653'an, VIII'a LITORIO'K.

—(655'ean, IX'ean; 656'ean, X'ean; 675'ean, X'ean; eta 681'ean XII'ean ez zan Oka'ko gotzairik izan).

—683'an, XIII'a, ESTERKORIO'K.

—(684'ean XIV'ean ez zan Oka'ko gotzairik izan.

—688'an, XV'a, ESTERKORIO'K.

—693'an, XVI'a, KOSTANTINO'K.

— 694'ean, XVII et azkeneko kontzilio toledotarrera ez dakigu Oka'ko gotzairik joan zan, kontzilio ortako agiriek ez bait dute an bildu ziran gotzaien izenik ematen, soilki "Ispanjetako eta galietako gotzairik geienak bildu zirala" diote: "Pleriqu Hispaniarum et Galliarum pontificas convenisse".

Oka gotzaien Toledo'n egote ori naikoa dugu an egon ziran urte oietan Oka Bisigoten mendean zegoala ziurki jakiteko.

Baiñan beste 8 kontzilioetan ez zan Oka'ko gotzairik agertu:

III'ean ez izatea, ez da arritzeko gauza, esan dugun lez, 589'an Oka'n gotzairik ba'zanik ere ez bait dakigu.

IV'era ez zan joan Asterio. Izan zuan joateko betarik aski, naiz bera gotzai sagaratua urte ortan bertan izan ba'zan ere, kontzilio ez bait zan Abenduaren 5'a arte asi. Eta urrengo urte guzian jarraitu bait zuan.

VII'a, IX'a, XI'a, XII'a, XIV'a eta XVII'a ere Oka'ko gotzairik gabe bildu ziran. Ez dakigu, ordea, urte oietan (646, 655, 656, 675, 681, 684, 688, 693, 694) Oka'k gotzairik izan zuan.

Alare gertatzen dira gauza ulerkaizak. Adibidez:

683'an, Esterkorio'k, izenpetu zuan XIII kontzilioa. Urrengo urtean, 684'ean, ez zan XIV'ean agertu. Bai ordea andik lau urtera, 688'an, XV'era. Zergaitik ez ote zan joan bien erdikora?

693'an XVI kontzilioan zan Kostantino, baiñan urte bete geroago, 694'ean, ez zan XVII'era agertu. Urte beteko epe labur orren barruan il ote zan?

Euskal-urietako gotzaiak, adibidez Oka'ko gotzaiak, Toledo'ko kontzilioetara joan ez ziran urte aietan Euskalerriko uri aiek—Oka, zeazki, gure iker-lan oni dagokionez—, Euskaldunen eskuetan aurkitzen zirala esan al daiteke?

Ezin izengo dizut erantzun eskierrik eman. Kontzilio guzti aietara ez bait ziran Bisigotiarren erreiñu ber-bereko gotzaietatik ere ez bait ziran kontzilio guztietara gotzai guztiak agertzen. Ez dakigu zergaitik, esan dugun bezala, bai Eliz-legeen aldetik bai Laterri-legeen aldetjk garrantzi aundikoak bait ziran kontzilio aiek.

Baiñan iñorentzat arras garrantzitsuak izatekotan euskal-urietako gotzaientzat ziran arras garrantzi au aundikoak, amarik gabeko borroka-mugan zeuden uriak bait ziran ajek. Orregaitik, biziki bearturik zeuden uri ajetako gotzaiak, beraiek

joanda edo ordezkariak bidaliz, batzar aietan batzarkide izatera; bai an agindutako-
en jakitun izateko, bai erregeen asarrerik ez piztutzeko beren buruen aurka.

Orregaitik bajetz esango nuke nik: Nere aolku au estuegi artzeke, uste izan deza-
kezula gure urietako gotzaiak Toledo'ko kontzilioetan ez agertzea, uri aiek Bisigoten
menpetik yare euskaldunen eskuetan zeudelako siñale naiko ziurra dugula.
Bestalde, ori izan oi da edestilarj geienen ustea.

Ta, mitra bururatu zuanean berriro bere gotzai-uriaren nagusi bisigotak zirala jaki-
ñarazten digu Esterkorio'k, Oka'ko gotzai lez Toledo'ko

XIII (983) eta XV (688) kontzilioetan partaide izatearekin.

Latiegi'tar Bixente

